

Förskollärarna – från Fröbelförbundet till Lärarförbundet

Författare:

Magnus Fock

Det var fröknarna Ellen och Maria Mobergs entusiasm och styrka som lade grunden för förskolan i Sverige. De har följts av många engagerade och skickliga företrädare för förskollärarna i Sverige som har kämpat för en förskola för barnens bästa och för bättre villkor för förskolläraryrket.

Förhandlingsorganisation

Stina Sandels hade varit ledande i arbetet med att omvandla Svenska Fröbelförbundet från en pedagogisk organisation till en fackförening som drev medlemmarnas materiella intressen – utan att för den skull ge upp förbundets pedagogiska arbete. Stina Sandels valdes 1944 till ordförande för Sveriges Barntädgårdslärarinnors Riksförbund. Hon efterträddes 1949 av Ann Margret Ericsson, som hade att fullfölja utvecklingen att skapa en verklig intresse- och yrkesorganisation.

Barntädgårdslärarinnorna hade sålunda målet att arbeta för att höja medlemmarnas löner och förbättra anställningsvillkoren. Men denna uppgift kunde omöjliggöras om man inte hade någon form av förhandlingsorganisation. Och det hade barntädgårdslärarinnorna egentligen inte.

Redan under Stina Sandels tid hade man visserligen anslutit sig till Socialtjänstemannaförbundet. Men medlemmarna var mycket missnöjda med resultaten. Man ansåg att de löften som getts inte hade infriats. Sveriges Barntädgårdslärarinnors Riksförbund måste söka sig en annan och bättre samverkanspart för att nå konkreta förhandlingsresultat.

Frågan ställdes på sin spets 1949. Det fanns tre alternativ. Det första var anslutning till SKTF (Sveriges Kommunal-tjänstemannaförbund) som var en förhållandevis stark organisation med 20 000 medlemmar. Det andra alternativet var anslutning till SFL (Svenska facklärarförbundet) och det tredje var att försöka bygga upp en egen förhandlingskompetens. TCO:s styrelse lade näsan i blöt och förordade att barntädgårdslärarinnorna skulle ”hänvisas” till SKTF.

Men barntädgårdslärarinnorna själva ville annorlunda. SKTF hade inte kommit med något attraktivt förslag. En anslutning till SKTF skulle närmast ha inneburit att barntädgårdslärarinnorna skulle ha kommit att ge upp sin egen organisation. Diskussionen kom att stå mellan de andra två alternativen. De som förordade att skapa en egen förhandlingsorganisation varnade för att gå ur askan i elden. Vilka garantier fanns för att SFL eller SKTF skulle stå för sina utställda löften? Det misslyckade samarbetet med Socialtjänstemannaförbundet fanns i färskt minne.

Majoriteten kom dock att välja anslutning till SFL, som kunde leverera det bästa erbjudandet. SFL hade vid denna tid (1949) 4 500 medlemmar och ett förhandlingskansli. Två skäl för valet av SFL var avgörande. Det första var att SFL var en lärarorganisation som det alltså var naturligt för barntädgårdslärarinnorna att tillhöra. Det andra skälet var att SFL var en s.k. federativ organisation.

SFL organiserade då ett tiotal lärarsammanslutningar, t.ex. Slöjd-, Yrkes- och Handelslärarnas Förening, Skolkökslärarinnornas Förening och Sveriges Slöjdläraryrkesförening. De enskilda individerna var medlemmar i sina respektive yrkesföreningar och inte direkt i SFL. Barntädgårdslärarinnornas Riksförbund kunde därför flytta in i SFL med hela sin egen organisation intakt och bli en lärarsammanslutning bland de övriga inom SFL. Men förhandlingsfrågorna skulle sålunda skötas av SFL.

Hamnade man ur askan i elden? Barntädgårdslärarinnornas huvudkrav var att uppnå samma lönenivå som småskollärarna i folkskolan. Om detta krav rädde inga delade meningar mellan barntädgårdslärarinnorna och SFL:s förhandlingsledning. – Men, en sak var att vara ense om kraven, en annan att genomföra dem. På det hela taget synes det dock som om barntädgårdslärarinnorna hade förtroende för SFL även om det förekom en del gnissel i samarbetet. Och vad skulle ha varit alternativet? Det är helt klart att man från SFL:s sida lade stor kraft på att driva barntädgårdslärarinnornas krav. Barntädgårdslärarinnorna var också själva representerade i SFL:s styrelse och i alla beslutande organ.

Det ska heta förskola

Sveriges förskollärares Riksförbund (SFR) bildades 1955. Striden stod egentligen kring om vad man ville att verksamheten skulle kallas: barntädgård eller förskola. De som ville kalla verksamheten förskola och sig själva förskollärare menade att det borde råda samstämmighet mellan yrkestitel och institutionernas namn, något som inte uppnåddes med begreppen barntädgårdslärarinna och daghem. Man hänvisade till att seminarierna som utbildade barntädgårdslärarinnor kallades förskoleseminarier – utom det i Norrköping. Vidare var det viktigt att komma i paritet med andra lärarkategorier. Tidigare hade man i strävan att vara likvärdiga med småskollärarna ändrat titulatur från barntädgårdslärarinna till barntädgårdslärarinna. Nu borde nästa steg tas. Förskollärarinna täckte vad verksamheten gick ut på.

De som ville behålla barntädgårdslärarinna som yrkestitel kom från Östergötland. Man hänvisade till Stina Sandels som sagt att ”barntädgård” bäst uttryckte verksamhetens innebörd och syfte. Ordet ”förskola” ledde lätt till tanken på förkunskaper, att förbereda barnen för småskolan. Men barntädgårdens uppgift var större och vidare, nämligen ”karaktärsdanning och den allsidiga utvecklingen till kropp och själ”, för att citera Stina Sandels.

Den grupp som ville att verksamheten skulle kallas förskola segrade stort vid omröstningen på ombudsmötet, 62 ja, sex nej och tre nedlagda röster (sex delegater kom från Östergötland). I det beslutade namnet kom emellertid begreppet lärare att användas, inte lärarinna, utan någon omfattande debatt, vilket öppnade för män att bli förskollärare och innebar anpassning till begreppen inom folkskolan.

Vid detta ombudsmöte 1955 avgick Ann Margret Ericsson och Gunnel Carlsson tillträdde sin långa ordförandeperiod som varade till 1974.

Genombrott för förskolan

Barnstugeutredningen tillsattes 1968 och det första betänkandet var klart 1972. Utredningen innebar att förskolan äntligen fick sitt stora genombrott. SFR:s förbundsordförande deltog i utredningsarbetet som expert.

Förskolan skulle i "samarbete med föräldrarna ge varje barn bästa möjliga betingelser att rikt och mångsidigt utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar". Den av samhället organiserade barntillsynen måste uppfylla högt ställda kvalitetskrav. Utredningen ville slopa begreppen daghem och lekskola och införa det samlade begreppet förskola. SFR låg sålunda i takt med tiden.

Avgörande var att Barnstugeutredningen föreslog en kraftig utbyggnad av förskolan. Under 1970-talet fanns ett starkt folkligt tryck att bygga ut barnomsorgen, eftersom kvinnorna alltmer sökte sig ut på arbetsmarknaden – och efterfrågades på arbetsmarknaden. Ropen skalla – daghem åt alla! var parollen i utomhusmöten och demonstrationer. Och den politiska majoriteten var inne på samma linje. En mycket omfattande utbyggnad av förskolan påbörjades, som innebar att allt fler förskollärare måste utbildas, vilket i sin tur innebar en exceptionell tillväxt av medlemmar inom SFR.

Pedagogiska dagar

Traditionen att använda den egna organisationen för utbildning av de egna medlemmarna fullföljdes med föreläsningar och kurser. En succé var anordnandet av "Pedagogiska dagar", som uppfattades som så viktiga att aktiviteten till och med reglerades i stadgarna, "det åligger centralstyrelsen att årligen anordna pedagogiska dagar".

Vid de pedagogiska dagarna hölls intressanta föreläsningar av kvalificerade föreläsare i pedagogiska frågor. Till dagarna kom SFR-medlemmar som ville utvecklas i yrket. Ofta samlade de pedagogiska dagarna uppemot 600 deltagare. Pedagogiska dagar ordnades i Stockholm, första gången 1951 (förbundet hade då drygt 1 000 medlemmar). I mitten av 1960-talet flyttade de pedagogiska dagarna ut i landet och genomfördes bl.a. i Borås, Luleå, Örebro, Falun, Södertälje, Växjö, Gävle och Göteborg. Frågor som behandlades var t.ex. Hemmet i centrum, Att växa med uppgiften, Lyssnande och koncentration, Talet som kontaktmedel, Sexåringarnas problem, Barnens bildskapande, Barn och film och Barn och religion.

Utöver de pedagogiska dagarna hölls sommarkurser. Och till ombudsmöten och kongresser inbjöds för förbundet viktiga föredragshållare, politiker, ämbetsmän och forskare, och det gjordes möjligt även för intresserade medlemmar utan förtroendeuppdrag att lyssna till vad dessa hade att framföra.

Vändpunkten

Medlemsaktiviteten var till en början inte stor, men den kom att öka markant från 1960-talet och framåt. Till ombudsmötet inkom 1964 nio motioner, 1970 var antalet 30, 1972 var det 52, 1974 var det 139 och 1977 inkom hela 254 motioner. Medlemmarna kom att ställa allt hårdare krav på sin organisation att nå fackliga resultat. Frågor som rörde löne- och anställningsvillkor var mest frekventa.

I början av sjuttiotalet togs paragrafen i stadgarna bort som ålade styrelsen att anordna pedagogiska dagar – utan att den ersattes av någon motsvarighet. Fort- och vidareutbildning inom yrket kom att ses som arbetsgivarens ansvar. SFR:s ansvar var att driva på arbetsgivaren. Detta synsätt hade starka skäl. Utbildningsbehoven var omfattande och det var i praktiken omöjligt för den egna organisationen att svara upp mot sådana krav. Pengarna fanns hos arbetsgivaren, inte inom SFR. Istället kom man, kanske främst inom SFL, att satsa på *facklig* utbildning för att stärka organisationens styrka.

SFR radikaliserades, en yngre generation ville göra sig gällande. I en återblick skriver Ingrid Engdahl att ”det fanns många frågor som vi unga ville diskutera: lön, anställningsfrågor, vikarier, behörighet, gruppstorlekar...”. Vilka borde sitta i SFR:s styrelse? ”Våra verkligheter såg helt olika ut”, menade Ingrid Engdahl. ”De äldre arbetade som metodiklärare, föreståndare, assistenter eller i deltidsgrupp. Vi unga arbetade i barngrupp på daghem.” De som arbetade konkret med barn i förskolan ville får mer att säga till om.

Vid SFR:s kongress 1974 avgick Gunnel Carlsson och till ny förbundsordförande valdes Kerstin Wilén. Ingrid Engdahl blev andre vice ordförande.

Tre vägval

Svenska facklärarförbundet och SFR skulle under de kommande åren ställas inför tre komplicerade val av framtid, där utrymmet för kompromisser – beroende av frågornas karaktär – var nästan lika med noll.

Den första frågan gällde SFL:s organisation. SFL måste överge sin federativa uppbyggnad. Den nya arbetsmarknadslagstiftningen under 1970-talet förlade makten, förhandlingsrätten, centralt i Stockholm och lokalt i kommunerna. SFL fanns centralt, men knappast lokalt, där medlemmarnas frågor ofta avgjordes. Inom SFL fanns en lokal, ofta svag, organisation för varje i SFL ingående förbund/förening – men en slagkraftig lokal organisation som kunde uppträda enhetligt inom hela SFL-området saknades. Och den saknades sålunda där den behövdes som mest. Detta problem måste lösas genom att man införde direkt medlemskap för alla medlemmar i SFL och att de i SFL ingående ganska självständiga förbunden/föreningarna upplöstes för att sedan direkt omvandlades till mer rådgivande yrkesföreningar inom det nya SFL. För att skapa facklig styrka för att nå resultat för medlemmarna måste sålunda de i SFL ingående organisationernas makt minska och SFL:s öka.

Den andra frågan gällde samgående mellan Svenska facklärarförbundet och Sveriges Lärarförbund (SL) som organiserade i första hand lärare inom grundskolan, men även gymnasielärare och metodiklärare. SL var ingen federation utan uppbyggd på det sätt

man inom SFL strävade mot. En sammanslagning mellan en federativ organisation och en enhetlig med individuellt medlemskap var inte möjlig. SFL måste lyckas med sin omorganisation som en av många förutsättningar även för att nå målet samgående mellan SFL och SL.

Den tredje frågan berörde hur man inom förskollärarkåren såg på sig själva och sin egen uppgift. I förskolorna fanns två personalkategorier, förskollärare och barnskötare. Förskollärarna var organiserade inom SFL som ingick i TCO och barnskötarna inom Kommunal som ingick i LO. Förskollärare och barnskötare fanns på samma arbetsplats och kunde uppleva sig ha samma problem. På dagen kunde man diskutera dessa tillsammans, men på kvällen, då det var fackligt möte för att behandla de gemensamma problemen, gick förskollärarna till sitt SFL-möte och barnskötarna till sitt möte inom Kommunal. Många tyckte att detta var felaktigt. Borde man inte i stället bilda ett "barnstugepersonalförbund" bestående av all personal inom förskolan?

SFL:s omvandling från en federativ organisation till ett enhetligt fackförbund genomfördes under slutet av 1970-talet med starkt stöd av SFR, där hela 85 procent av medlemmarna röstade ja i en medlemsomröstning (valdeltagandet var 90 procent!). Utredningsarbetet hade letts av Ingrid Engdahl och SFR:s kanslichef Anna-Maria Winblad som tidigare suttit i SFR:s förbundsstyrelse och i styrelsens arbetsutskott.

Samgåendet mellan SFL och SL sprack 1982. Efter ett omfattande remissarbete inom SL kunde konstateras att en majoritet av SL:s medlemmar var emot förslaget. De som var emot hävdade förhoppningar om att först uppnå ett samgående med LR (Lärarnas Riksförbund) inom Saco och därefter skulle detta förbund gå ihop med SFL – ett argument som saknade all verklighetsförankring, men kunde låta bra. Det verkliga skälet var att grundskollärarna fruktade lönenedpressning om man kom att tillhöra samma fackförbund som de lägre avlönade förskollärarna. Men frågan återkom inom SL redan 1985. Beslutet 1982 var kanske inte så klokt.

Det enade barnstugepersonalförbundet kom aldrig att förverkligas. Det skulle ha inneburit att förskollärarna skulle ha uppgivit sin lärarstatus och status som pedagogiska ledare inom förskolan. Idén hade heller aldrig verkligt stöd bland SFR:s medlemmar. I en enkät i frågan som redovisades 1976, som hade besvarats av 23 av 24 kretsar (ungefär länsindelning) inom SFR menade samtliga att det var bra som det var, man ville behålla anknytningen till SFL och ha samverkan med Kommunal. Att skapa ett barnstugepersonalförbund i strid med såväl SFL som Kommunal hade inte varit möjligt. Att frågan återuppväcktes gång efter annan torde hänga samman med tidsandan som inte ville veta av över- och underordnade, ett missriktat resultat av den politiska vänstervind som blåste i Sverige under slutet av 1960-talet och 1970-talet.

Sakfrågorna

I sakfrågorna lyckades SFR väl med att formulera sin policy som utvecklades steg för steg under 1970- och 1980-talen. Löne- och anställningsfrågorna, som man inte själv kontrollerade, fick allt större utrymme inom styrelsens arbete och vid kongresserna. SFR drev sina krav för SFL att verkställa.

En viktig sakfråga som diskuterades var överinskrivningen. Arbetsgivarna försökte hålla tillbaka kostnaderna för förskolan, och det gick att spara om man klämde in fler barn per förskollärare. SFR ville få reglerat maximalt antal barn per förskollärare.

Utbildningen av förskollärare höll vidare inte jämn takt med utbyggnaden av förskolan, det uppstod brist på förskollärare. Ett sätt att hantera detta arbetsgivarproblem var att försöka inrätta snabbutbildning av förskollärare, något som SFR motsatte sig å det bestämdaste och lyckades stoppa. Ytterligare ett sätt att hålla igen kostnaderna för förskolan var att ändra fördelningen mellan förskollärare och barnskötare så att andelen barnskötare, som hade lägre lön, ökade. SFR ville därför få reglerat miniminivå för andelen förskollärare i relation till andelen barnskötare.

Denna fråga hängde samman med frågan om det var rätt eller fel med att ha en eller två personalkategorier inom förskolan. SFR fastnade småningom för att det endast skulle finnas en, nämligen förskollärare, och att barnskötarna skulle få vidareutbildning till förskollärare.

SFR hade, alltsedan pionjärernas tid, stora ambitioner för förskollärarytbildningen, den borde utökas med en termin, inte kortas. Frågan om en egen läroplan för förskolan var också en viktig pedagogisk fråga. Pionjärerna var helt emot en sådan idé, då en läroplan skulle minska barnträdgårdsledarinnornas frihet. Men småningom kom man inom SFR att ändra uppfattning och SFR bidrog även genom egna undersökningar i strävandena att få till stånd en läroplan för förskolan.

Den pedagogiska forskningen var en återkommande om än inte stor fråga i de interna diskussionerna. SFR intog en mycket framsynt hållning, då man betonade vikten av att förskollärarna själva borde medverka i forskningsarbetet och inte enbart vara konsumenter av akademiska rapporter.

En besvärlig fråga var tiden för planering, ”barnfri tid”. Man sneglade mot en liknande planeringskonstruktion som fanns inom grundskolan.

En ny fråga var invandrarbarnens ställning, det gällde att kunna erbjuda olika möjligheter att tillgodose dessa barns behov, det handlade inte om en homogen grupp, ingen modell kunde anses gälla för alla. Framför allt gällde det att ta tillvara den kulturrikedom som invandringen medförde.

Behörigheten var en av de allra viktigaste frågorna. Det fanns ”en vrede”, som en förskollärare skrev ”över att kommunerna hade möjlighet att anställa icke utbildade på tjänster som borde besättas med förskollärare”.

Under årens lopp hade man inom SFR skapat en utvecklad en policy i stort sett alla frågor. Och 1983 publicerades ett komplett fackligt handlingsprogram som sedan kunde revideras och utvecklas vartefter.

Opinionsbildning

Opinionsbildningen kom att få allt större betydelse. Det gällde att synas i media och att mobilisera medlemmarna i olika aktiviteter som t.ex. demonstrationer. Det gällde att hitta former för opinionsbildningen som knöt an till verksamheten inom förskolan. SFR startade ”Förskolans dag” som medförde en rad aktiviteter över hela landet en gång om året. Barnomsorgsmässan blev en braksuccé som genomfördes första gången 1987 och sedan återkommande vart annat år. Arrangör var SFL i samarbete med SFR, där arbetet leddes av SFL:s förste vice ordförande Solweig Eklund, senare hedersdoktor vid Göteborgs universitet. Tanken bakom mässan var att hitta en

modern form för att visa upp olika slag av verksamheter inom förskolan som inspiration till utvecklingsarbete. Utställare var bl.a. kommuner och läromedelsförlag. En mängd förskolor fick på mässan möjlighet att presentera sin verksamhet. Mässan samlade 50 000 deltagare och 4 000 deltog i seminarier, dvs. i av den egna organisationen anordnad fortbildning, något som sålunda anknöt till de traditioner som fanns redan under pionjärernas tid.

Bildandet av Lärarförbundet

Ingrid Engdahl valdes till ordförande inom SFR 1980. Hon avgick 1986 men satt kvar som styrelseledamot. Ingrid Engdahl efterträddes av Inger Rindsjö som blev SFR:s sista ordförande.

Samgåendet mellan SFL och SL blev en stor fråga inom SFR. Vid det andra försöket hade de två förbundsstyrelserna inom SFL och SL formulerat frågeställningen annorlunda. Det handlade om ett samgående mellan SFL och SL *inom* TCO – Saco-argumentet hade opererats bort från början. Inom SFR var många medlemmar oroade, hur skulle deras inflytande kunna tas tillvara i ett så stort förbund? Dock, förskollärarna skulle bli den näst största medlemsgruppen! Den fråga som kom att bli svårast var föreningsfrågan (det fanns fler besvärliga frågor, men de tas inte upp här av utrymmesskäl).

SFR var en yrkesförening inom SFL och önskade att en sådan föreningskonstruktion skulle följa med in i det nya stora Lärarförbundet. Detta motsatte sig SL å det bestämdaste och likaså SFL. Poängen var att skapa ett stort och enhetligt förbund, utan föreningar, maximal styrka centralt och lokalt. Så kom också de två förbundsstyrelsernas förslag att utformas. Som ersättning för föreningarna, för att bevaka yrkesfrågorna, föreslogs inrättandet av skolformsnämnder och ämnesråd. Förskollärarna skulle få en egen nämnd, men inte en egen förening. Detta medförde att SFR:s ledning sa nej till samgåendet.

Från SFR:s sida krävde man att det skulle genomföras en medlemsomröstning inom hela SFL. Detta krav avvisades av SFL:s styrelse, någon omröstning krävdes inte enligt stadgarna. Då beslutade sig SFR:s ledning för att genomföra en egen omröstning inom SFR. Ett studiematerial utarbetades med ganska stark slagsida, sannolikt i syfte att få ett nej som resultat. Detta förfarande accepterades inte av 50 förskollärare som författade ett upprop där man förordade samgåendalternativet enligt SFL:s och SL:s styrelseförslag. Med stöd av SFL:s ordförande Christer Romilson lösgjordes medel så att detta upprop kunde distribueras brett. Detta förfarande väckte stark ilska inom SFR:s ledning, att SFL hade lagt sig i och påverkat en medlemsomröstning inom SFR. Christer Romilson menade att det var rimligt att tillåta en stor grupp fackligt aktiva förskollärare att få framföra sina synpunkter.

Resultatet av omröstningen blev att ja till samgående enligt de två förbundsstyrelsernas förslag fick näst intill hälften av rösterna. SFR:s lednings alternativ, som innebar långt större inflytande för förskollärarna inom det nya förbundet, fick 37 procent av rösterna. Nej-alternativet fick fem procent. Deltagandet i omröstningen var skralt, endast varannan medlem inom SFR deltog.

Processen mot samgående kunde därefter fullföljas och samgåendet genomfördes också på grundval av SFL:s och SL:s förbundsstyrelser förslag den 1 januari 1991. De 55 000 förskollärarnas sakfrågor övertogs av Lärarförbundet och kunde dras åt rätt håll under 1990-talet. Det gällde t.ex. lönekonstruktionen, lärarutbildningen och behörighetsfrågan. SFR höll sitt sista ombudsmöte i oktober 1990, då organisationen upplöstes.

Lärarförbundet blev snart det näst största förbundet inom TCO.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikeltitle, www.lararnashistoria.se, 2010.